Bu Sayıda

Bu sayıda, çapı tahminen 94 milyar ışık yılı olarak hesaplanan gözlenebilir evrende (çapı) 106 bin ışık yılı ile kat edilebilen Samanyolu galaksisinin 12.700 km çaplı oldukça mütevazi bir gezegeninde "dijitalleşme çağı" olarak da nitelenen kapitalist sistemin güncel aşamasında üretim sistemi ve üretim ilişkilerindeki değişimi tartışmaya açıyoruz. Dijitalleşme ile kol kola yürüyen teknolojik gelişmeler sayesinde, bilim insanları yakınlarda galaksimizin ortasında bulunan ve pek çok insanı ürkütmekte olan kara deliğin büyüklüğünü ölçmekle kalmayıp, bu kara deliğin akıl almaz büyüklükteki samanyolu galaksisindeki maddenin %99'unu içinde barındırdığını da tespit etti. Aynı zaman diliminde, yerkürede kapitalizm altında yaşayan insanların %95'lik dilimi, dünyadaki servetin yaklaşık %29'unu paylaşırken, en zengin %1'inin servetin yaklaşık %46'sını elinde bulundurduğu bilgisi oldukça sıradanlaşmıştı. Ne var ki, korkulması gereken tam da bu sıradanlaşma olmalıydı: İnsan varlığı devam ettiği sürece, kapitalist üretim biçiminin, uzayda salınmakta olan yerküreye felaket getirme olasılığı, dünyayla karşılaştırıldığında devasa bir kütleye sahip bir kara delik tarafından yutulma olasılığından daha fazla gibi görünüyor.

Dijital emek, büyük veri, yapay zekâ ve robot üretim yarışları, yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri, online platformlar, gig ekonomisi, Endüstri 4.0 ile Emek 4.0 ve bir dizi diğer kavramı içinde barındıran ve özellikle ardımızda bıraktığımız son 30 yılda tarihsel bağlamda pek çok köklü değişime imza atan dijitalleşme süreciyle tarihsel kapitalizmin yeniden adlandırılmasına dair bir dizi tartışmaya tanıklık ediyoruz. Marksist yazında da bu süreci "bilişsel kapitalizm", "dijital kapitalizm" ya da "platform kapitalizmi" olarak adlandırma eğilimleri güç kazanmaya başladı. Ancak bu sürecin adlandırılmasına dair çabalar üretim ilişkilerindeki dönüşümün niteliğinin daha derinden araştırılması gerekliliğini de ortaya koydu. Oldukça devingen olan bu süreçte şimdiden gözlemleyebildiğimiz, kapitalist üretim biçiminin uluslararası iş bölümü ve emek süreçlerinde köklü bir değişimi zorladığı yönünde. Platform kapitalizmi ve gig ekonomisi gibi kavramlar, 21. yüzyıl kapitalizminde dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte yaşanan bu değişimleri kategorize etme çabası olarak görülebilir. 2009'da Uber'in kuruluşu ve yaygınlaşması sonrası farklı sektörlerde tek kişilik şirketlerin kurulmasına dayanan uberizasyon süreci, bugün Türkiye'de kendisini motokuryelerin "esnaf kurye" diye anılan bir modele yaslanılarak çalıştırılması örneğinde gösteriyor. Bu örnekler, muazzam bir data yığını ve algoritmik kontrol biçimlerinin getirdiği yenilikler dışında tarihsel olarak kapitalizmin doğuşundan bu yana gördüğümüz güvencesiz çalışma, parça-başı ücret, eve iş verme ve sipariş üzerine imalat sistemlerinin günümüzdeki yansımaları olarak da görülebilir. Tam da bu sebeple, bu sayıda, dijital teknolojileri yücelten fütürist ve ütopyacı bakış açılarına karşı dijital kapitalizmde üretim, dolaşım ve tüketim süreçlerindeki çelişkilere ve dönüşen emek süreçlerine odaklanmayı amaçlıyoruz. "Dijital kapitalizm" kavramına da eleştirel bir yerden bakmak için bu sayıya "Dijital Kapitalizm Dedikleri" başlığını uygun gördük.

Emek-sermaye çelişkisinin daha da derinleştiği Covid-19 sürecinde, bir taraftan sermayenin yeniden yapılandırılmasına tanıklık edip yeni metalaştırma biçimlerini gözlemlerken bir taraftan da sürecin sınıfın yapısında da bir dizi zoraki değişikliği beraberinde getirdiğini görmüş olduk. Vasıflı/vasıfsız- üretken/üretken olmayan emek tartışmaları, emeğin geleceği, işçi sınıfı üzerindeki kontrol biçimlerindeki değişiklikler yine bu dönemin en önemli tartışmalarını oluşturmaya devam ediyor. Emek ve sermaye ilişkilerindeki bu değişim, yalnızca doğrudan dijitalleşme ile ilişkili emek süreçlerini değil, doğrudan ya da dolaylı olarak emek gücünü satmaktan başka çaresi olmayan tüm toplumsal kesimleri etkiliyor. Bir taraftan beyaz yakalılar için evden çalışma (7/24 çalışma biçiminde) meşrulaştırılırken bir yandan da kadınlar, göçmenler ve azınlıklar gibi emek süreçlerinden belli ölçülerde dışlanmış pek çok insanın emek güçlerini ancak fiziksel olarak kullanabilecekleri işlere zorlandıklarına tanıklık ediyoruz. Pek çok üretim ve hizmet sektörü pandemi sürecinde ya faaliyet

alanlarınıdaralttığıya da iflas ettiği için, ayrıca bir kısmı da bu süreci işçi sayısında azaltmaya gitmek amacıyla bir fırsat olarak değerlendirdiği için, dünya genelinde ciddi boyutlara ulaşan işsizlik oranları, pek çok insanı yaşayabilmek için bahsi geçen fiziksel, geçici ve güvencesiz işleri yapmaya yöneltti. Pandemiden en çok etkilenen de bu kesimler olmuş, özellikle sağlık sektöründe çalışanlar başta olmak üzere pek çok kişi sistemin açmazlarının kurbanı durumuna düşmüştür. Pandemi başlangıcında virüsle doğrudan temasta bulunmama ayrıcalığına sahip olan beyaz yakalılar için evden çalışma uygulaması, evi de üretim ve metalaşma sürecinin bir parçası haline getirmiş, yabancılaşma sürecini insanların kendini yeniden üretme alanlarına taşımıştır.

Kapitalizm, elbette yalnızca sermaye birikimini kolaylaştırıcı mekanizmalar üzerine işlemiyor, aynı zamanda emeği sömürme mekanizmalarını geliştirerek sınıf olarak işçilerin birlikte hareket edebileceği bütün mekanizmaları ortadan kaldırmaya da devam ediyor. Sosyal medyaya hâkim bir dizi şirketin elindeki bilgiler kişisel bilgileri ve dolayısıyla her bir bireyi piyasada birer meta haline getiriyor. Sosyal medyanın hakimiyeti kişilerin tüketim alışkanlıkları ve siyasi eğilimlerini, zihinsel süreçlerini, algılarını, düşünme biçimlerini ve hayallerini belirlediği gibi işçi sınıfının emek sürecinin yanında sistem karşıtı hareketlerin kontrolünde büyük bir işlevi yerine getirmiş oluyor. Online veri takibi ve gözetimi sayesinde sermaye, yalnızca tüketici alışkanlıklarını takip edip strateji belirlemekle kalmıyor, aynı zamanda işçilerin kontrolünde de yeni mekanizmaları devreye sokuyor. Kapitalizm yalnızca değişim değeri bilgilerini kaydetmekle kalmıyor, insanların sosyal ağlar aracılığıyla kullandığı her bir mimiği, sesi, fotoğrafı büyük verinin bir parçası/metası haline getiriyor. İnsanların özel ya da kişisel alanları ve temel hak ve özgürlükleri de bu gelişmeler karşısında tehdit altında artık. Sosyal platformlar ve arama motorlarına erişim ya ücretsiz ya da oldukça düşük bir fiyatla sağlanabildiği için, giderek monopson niteliği taşımaya başlayan dijital firmaların bireylerden topladıkları verileri yalnızca kendi ticari faaliyetleri için değil, tüm bir reklam pazarında kullanmak ve kimi zaman seçim sonuçlarını etkilemek dahil olmak üzere kendi siyasi emelleri için kullanmaları da mümkün hale geliyor. İnternet güvenliği yatırımları yanında, bu güvenliklerin devre dışı bırakılmasına dair pek çok yatırım, ulus devletler açısından diğer ülkelerle rekabet unsuru ya da ulusal güvenlik aracı olarak kullanılmakla kalmayıp, işçi sınıfı ve "istenmeyen" renk, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği, görünüm ve kökenlere sahip insanlar ve özellikle Küresel Güney ülkeleri olmak üzere farklı coğrafyalar üzerinde bir baskı aracına, tehdide dönüşüyor.

Tablo oldukça karamsar görünse de dijitalleşme süreci sınıf mücadelelerinin örgütlenmesinde fırsatlar da sunuyor. Ana akım medyaya karşı gelişen platformlar (çoğu zaman bilgi kirliliğine yol açsa da) tarihsel süreçlere doğrudan müdahil olabilme şansına, tarih yazımını da tarihin yönünü de değiştirme potansiyeline sahip. Dünya genelinde sosyal platformların yeni örgütlenme ve direniş alanlarına/araçlarına dönüştüğüne dair pek çok örnek bize, sokak siyasetine ek olarak yeni direniş imkanlarına sahip olduğumuzu da gösteriyor. Kapitalizmin sürmesinden yana olanlar bilgiye erişim, bilgiyi manipüle etme gücüne sahipse, kapitalizmle mücadele eden bizler de bilgiyi paylaşarak dünyayı anlama, yorumlama ve dolayısıyla dönüştürme gücüne sahibiz.

Bu sayıya Ahmet Gire'nin "Dijital Müşterekler, Yazılım Üretim Araçları, Yazılım Emeğinin Yeniden Üretimi ve Komünist Üretimin Güncelliği" makalesiyle başlıyoruz. Dijital kapitalizm olarak da karşılanan içinden geçmekte olduğumuz dönemin üretim ilişkilerini emek-değer kuramı, kâr oranlarının düşme eğilimi yasası gibi Marksist kavramlarla ilişkilendirerek ele aldığı yazısında Gire, bu kategorilerin günümüz kapitalizminin toplumsal üretim ilişkilerinde ortaya çıkan bazı yeni pratiklere de uyarlanabileceğini göstermeyi amaçlıyor. Bu doğrultuda yazılım sektöründe kullanılan üretim araçlarını maddi olmayan emek, sabit ve değişir sermaye, sermayenin organik bileşimi ve dijital müşterekler (açık kaynak kodlu yazılımlar ve ücretli/gönüllü yazılımcı emeği) gibi kavramlar yardımıyla irdeliyor. Yazar, yazılım üretim araçlarının müşterek niteliğinin kapitalist üretim ilişkilerinin ötesine geçme ve komünist üretim olanakları açısından taşıdığı potansiyeli vurgulayarak tartışmasını sonlandırıyor.

Kapitalizmde dijital teknolojilerin gelişmesiyle yaşananlar ve dijital emek üzerine yazdıklarıyla bize yol göstermeye devam eden Ursula Huws'la sayı editörlerimizden Adem Yeşilyurt ve Hülya Kendir'in yaptığı,

Gökhan Demir'in çevirdiği söyleşide dijitalleşme ve emeğin geleceğiyle ilgili sorulara odaklandık. Öncelikle konuyla ilgili kavramsal kafa karışıklığına açıklık getirmeye çalışan Huws, kendi yaklaşımı üzerinden tarihsel ve kavramsal "temellere geri dönmeye" çağrı yapıyor. Dijitalleşmeyi, yeni metalaştırma biçimlerini hayata geçirmek için kullanılan kapitalist bir araç olarak nitelerken, ücretli emeğin metalaştırma yoluyla karşılığı ödenmemiş emeğe dönüştürüldüğüne işaret ediyor. Huws, pandemiyle birlikte derinleşen eşitsizlikleri sorguluyor, dijital emeğin Birleşik Krallık örneğinde güncel kazanımlarına dikkat çekiyor ve "dijital bir muhalefet"in yollarını sorguluyor.

Alper Aslan, "Dijital Gelecek Tahayyülleri, Kapitalist Gerçekçilik ve Müşterekleşme" başlıklı yazısında yapay zekâ üzerinden hayatımızı kuşatan dijital tertibatlara odaklanıyor. Ayrıntılı bir literatür taramasıyla yapay zekâyla ilgili tartışmalarda tahayyüllerimizin kapitalist gerçekçilik içerisine sıkışmasını eleştirirken "genel yapay zekâ"ya erişmenin başka türlü yolları olup olamayacağını sorguluyor. Yazar, "başka bir yapay zekâ mümkün" derken müştereklesme tartışmaları ışığında adım adım gayri-kapitalist dijital tertibatları oluşturmaya bir çağrı yapıyor.

Özlem Demircan'ın "Fotografik Gözetimden Veri Gözetimine Estetik Direniş" başlıklı yazısı, ilk olarak, sanatın, özellikle *camera obscura*nın gelişimine dayanan fotoğraf sanatının ve diğer sanat dallarının, siyasi iktidarların elinde, otoritenin ve denetimin görselleştirilmesinin önemli bir aracı haline gelmesinin ve buna dayanarak iktidarların güçlenmelerinin tarihsel köşe taşlarını ele alıyor. Bu doğrultuda gözetim teknolojilerinin gelişmesi, internetin sivil ya da toplumsal hayatta kullanılmaya başlanması ve toplumun sayısal sistemlere entegre olmasıyla devam eden süreçte, "gözetlenen yaşamın" karşısında gözetim yöntemlerini ifşa ve temsil eden bir estetik direniş alanının doğuş koşullarını irdeliyor. Demircan'ın yazısı, bu estetik direnişi ortaya çıkaran sanatçıların eserlerinin zengin bir analizine yer veriyor ve böylece sanatın umut ve cesaret aşılayan gücünü bizlere bir kez daha hatırlatıyor.

"Sağlıkta Dijital Dönüşüm" başlıklı yazıyı kaleme alan Mehmet Zencir, üretici güçlerin gelişimiyle dijital alanda yaşanan köklü gelişmelerin sağlık hizmetleri, sağlıkta emek süreci ve toplum sağlığına etkisini neoliberal sağlık reformları kapsamında irdeleyerek; apolitikleştirilen dijital sağlık anlatısını eleştirel bir perspektiften tartışmaya açıyor. Sağlıkta dijitalleşme ve tıbbi teknolojik gelişmelerin, sadece sağlık hizmeti üretimi üzerinden birikim yaratmakla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda dolaşım ve tüketim alanını da kuşatarak toplumsal yaşamın yeniden düzenlenmesi işlevlerine kadar genişlediğini gözler önüne seriyor. Sağlıkta dijitalleşmenin ekonomi politiğine dair genel bir çerçeve sunmayı amaçlayan yazar, sağlık alanındaki dijital uygulamaları ortaya koyarken kullanım değerinin yanı sıra sermaye için asli olan değişim değeri üretme itkisini görünür kılmaya çalışıyor. Sağlık hizmet üretiminde dijital sağlığın bu iki yönlü özelliğinin sağlık emekçileri ve toplum için ne anlama geldiği sorusuna yanıt aramaya odaklanıyor; dijitalleşmenin sermaye boyunduruğundan arındırılarak toplum ve doğa yararına kullanım olanaklarına dikkat çekiyor.

Sayımız kapsamında Matthew Cole, Hugo Radice ve Charles Umney'in ortak bir çalışması olan ve sayı editörlerimizden Ferda Uzunyayla ve Selime Güzelsarı'nın çevirisiyle yayımladığımız "Verileştirmenin ve Çalışmanın Ekonomi Politiği: Yeni Bir Dijital Taylorizm mi?" başlıklı makaleye yer veriyoruz. Yazarlar bu çalışmada, yapay zekâ, verileştirme, bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerle ortaya çıkan teknolojik dönüşümü, toplumsal ilişkilerdeki değişimlerle karşılıklı bir etkileşim içinde inceliyor, teknolojik değişimin emek üzerinde nasıl bir kontrol rejimi yarattığını, işyerinde disipline etme biçimlerinde nasıl bir değişime neden olduğunu ve artık kol emeği yanında sermayenin zihinsel emek üzerinde de gerçek boyunduruk kurmayı nasıl sağlayabildiğini ele alıyorlar. Çalışmada bu amaç doğrultusunda, öncelikle teknolojik dönüşümler incelenirken, ardından daha önce otomasyon ve gerçek boyunduruğa direnen zihinsel emek üzerinde boyunduruğun kurulmasına ilişkin gelişmeler tarihsel bir süreç içinde tartışılıyor ve çalışmanın sonuna doğru ise sosyalist bir tahayyülde yapay zekâ, verileştirme gibi teknolojik değişimlerin insanlık açısından nasıl özgürleştirici bir biçime kavuşturulacağına odaklanılıyor. Bu açıdan temel önerileri, teknolojilerin kamu mülkiyetine geçirilerek, kar maksimizasyonuna değil boş zamanın maksimizasyonuna

dayalı olarak sosyalist ilkeler doğrultusunda kullanılması, bu teknolojilerin kontrolünün kapitalist değerler etrafında kurulu bir etikle değil, hümanist, ekolojik değerlere dayalı sosyalist bir etiğin inşasıyla sağlanması ve verilerin kontrolü ve yönetiminin metalaştırma süreçlerinden uzak tutularak demokratik bir süreç içinde gerçekleştirilmesidir.

Cihan Yapıştıran, Filiz Arıöz, Gülcan Ergün ve Nurhak Polat'ın "Pandeminin Gölgesinde Kapitalizm: Gözetim, Veri Siyaseti ve Özgürlük" başlıklı yazısı, dijitalleşmeyi gözetim ve denetimle ilgili tartışmalara odaklanarak ele alıyor. Bu kapsamda, yazıda dijitalleşme ile yükselen gözetim ve veri toplama teknikleri ve böylece şirketler ve devletlerin bu alanda büyümeleri, pandeminin bu süreçleri derinleştiren etkileri ve dijitalleşmenin sıradan insanlar ve toplumsal muhalefet açısından farklı siyasi rejimlere sahip ülkelerde getirdiği sonuçlar inceleniyor. Yazıda bu sistemlerin birbirlerinden kopuk olmadığından ve aynı dijital kapitalist sistemin birer halkası olduklarından yola çıkarak, kapitalist saiklerin ve gözetim pratiklerinin dijital özgürlük ve kendi kaderini tayin hakkı meselesiyle nasıl ilişkilendiği irdeleniyor. Bu kapsamda dijitalleşmenin bir yandan bireylere ve gruplara daha fazla katılım, bireysel ve kolektif özgürlük imkânı sağlarken, diğer yandan iktidarların denetim ve gözetim biçimlerini dönüştürdüğü ve genişlettiği vurgulanıyor.

"Teknolojik Gelişme ve Üretim Süreçleri İlişkisine Teorik Bir Yaklaşım" başlığını taşıyan yazılarında İsmail Sarp Aykurt ve Fatma Pınar Arslan, kapitalizmde teknolojik gelişme, dijitalleşme ve yeni medya araç ve tekniklerinin kullanımı gibi süreçlere dayanarak, son dönemde "alışılmışın dışında" bir değişim sürecinde olunduğu ve yeni bir tarihsel evrenin açılışını yaptığı iddialarının geçerliliğini tartışmaya açıyor. Bu kapsamda çeşitli kavramsal tartışmaları inceleyerek, bu iddiaların esasen kapitalizmin sistem içi kriz döngülerinin üstünü örtecek ya da erteleyecek yeni bir ideolojik manevra olduğunu öne sürüyorlar. Yazının ikinci kısmında yazarlar, Marksist ekonomi politik yaklaşımın temel argümanlarına dayanarak, son dönemde ortaya çıkan tam otomasyon, insansızlaştırma gibi eğilimlerin, sermaye birikiminin gereklerinden bağımsız olarak ortaya çıkmadığının ve maddi üretim alanında sermaye egemenliğinin yeniden üretimini sağladığının altını çiziyorlar.

Bir yazılım geliştirici çalışma hayatında neler yapar, nerede ve kimlerle çalışır, ne hisseder, neleri dert edinir?… Popüler kültürde saniyede onlarca tuşa basarak kodlama yapan yazılımcı ve hacker benzeri temsiller düşünülünce bu sorular pek çokları için gizemini de güncelliğini de koruyor. Rob Lucas'ın kendi çalışma deneyiminden yola çıkarak kaleme aldığı, Hüseyincan Eryılmaz ve Yiğitalp Ertem'in çevirisiyle yayımlan-dığımız Kodda Düşlemek makalesi; bir üretim faaliyeti olarak yazılım geliştirmenin işte bu anlaşılması pek de kolay olmayan dünyasına içeriden bir bakış sunuyor. Dijital araçların nasıl tüm zihinsel süreçlerimizi, algılarımızı, düşünme biçimlerimizi ve hayallerimizi bile esir almaya başladığını gösteriyor. Yazar, tecrübesin-den beslenerek tasvir ettiği bu zeminde üretim ilişkilerine dair köklü tartışmaları tekrar düşünmeye çağırırken, kendi için sınıfın imkanlarını, sınırlarını da sorguluyor.

Bu sayıda iki de kitap incelemesine yer veriyoruz. İlki, Soshana Zuboff'un 2019'da yayımlanan ve belki pandeminin de etkisiyle çok ses getiren *Gözetleme Kapitalizmi Çağı* (2021) kitabı üzerine. Fuat Özdinç, geçtiğimiz yıl Tolga Uzunçelebi'nin çevirisiyle Türkçeye kazandırılan kitap hakkında ayrıntılı bir inceleme sunuyor. Kapitalizmi kapitalizm yapan nedir sorusundan yola çıkarak Zuboff'un temel argümanlarını ve özellikle de "davranışsal artı değer" kavramını masaya yatırıyor. İkinci kitap incelemesi ise Adam Greenfield'in geçtiğimiz aylarda Türkçeye de çevrilen *Radikal Teknolojiler: Gündelik Hayatın Tasarımı* (2022) başlıklı çalışması üzerine. Aynı zamanda kitabın çevirmenleri olan Eylem Çamuroğlu Çığ ve Melehat Kutun, kitapta kapsamlı bir biçimde incelenen dijital teknolojilerin ve getirdiği dönüşümlerin bir kısmını ele alıyor ve bu teknolojilerin etkileri üzerinde kafa yormamız gerektiğini vurguluyorlar. Ayrıca, yazarın bugünkü dijital gelişmeler doğrultusunda geliştirdiği bazı gelecek senaryolarının ve bunları dikkate alan bir sol siyaset çağrısının altını çiziyorlar. Tüm bu yazılar ışığında dosya konumuzun Türkçe yazındaki tartışmalara katkı sunması dileğiyle.